

Van stichtelijke fraseologie naar redelijkheid¹

De PvdA en de oorlog in Vietnam, 1964-1973

F. ZUIJDAM

In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Korea-oorlog werd het Amerikaanse optreden in Vietnam in de jaren zestig door velen niet als 'een doorsnee Koude Oorlog-schermseling' beschouwd. Nee, de Vietnamoerlog werd destijds door veelal linkse mensen aangegrepen om de Verenigde Staten (VS) te veroordelen als 'een imperialistische mogendheid die een klein maar dapper volk met barbaarse middelen (napalm!) bellette een onafhankelijke koers te varen.'² Naast deze verontwaardiging over het gewelddadige Amerikaanse optreden, speelde ook een romantische identificatie met de revolutionaire guerrilla's van de Vietcong mee.³ Veel Vietnamactivisten hadden wel sympathie voor de moedige soldaten van deze 'bevrijdingsbeweging' die de Derde Wereld van de westerse onderdrukking probeerde te bevrijden. Het verzet tegen de Vietnamoerlog, dat bij tijd en wijle massale vormen aannam, heeft de roerige jaren zestig kleur gegeven. Door sommigen wordt het verzet tegen het Amerikaanse optreden zelfs beschouwd als dé katalysator van de maatschappelijke vernieuwingen in de jaren zestig en zeventig.⁴

De afkeer van de oorlog — door betogers pakkend verwoord in de leus 'Johnson moordenaar' (of Johnson molenaar voor degenen die een bevriend staatshoofd niet wilden beledigen) — werd niet gedeeld door de Nederlandse regering. De minister van buitenlandse zaken, Luns, weigerde de Amerikaanse militaire interventie te veroordelen. De meeste grote politieke partijen waren evenmin bereid het vertrouwen in de VS op te zeggen. Pas op het allerlaatste moment namen zij afstand van het Amerikaanse optreden in Vietnam. De Partij van de Arbeid (PvdA) was de enige grote politieke partij die zich — zij het na enige aarzeling — al vrij snel kritisch uitliet over het Amerikaanse optreden in Vietnam.

Bij de standpuntbepaling ten aanzien van Vietnam dienden de politieke partijen rekening te houden met een gecompliceerd krachtenveld. Dat gold voor de internationale politiek (de ontgooijing in de Koude Oorlog), maar wellicht nog meer voor het Nederlandse politieke landschap. De Nederlandse politiek raakte vanaf het midden van de jaren zestig op drift. Om enkele belangrijke verschuivingen te noemen: door de ontzuiling deed de zwevende kiezer z'n intrede, de grote politieke partijen waren bezig zich ideologisch te heroriënteren en ook de politieke stijl veranderde: niet pacificeren, maar polariseren was het parool. Voor 'het buitenland' kwamen daar de 'democratisering van de buitenlandse politiek' en de sterke groei van een ideëel geïnspireerd buitenparlementair activisme bij. Door dit alles werd de standpuntbepaling

1 Ik wil Piet de Rooy danken voor zijn opbouwende kritiek op een eerdere versie van dit artikel.

2 R. Havenaar, 'Het ondankbare gelijk van Ernest Bevin en Helmut Schmidt', *Socialisme en democratie*, LIII (1996) 545.

3 M. Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld. Beeldvorming en beleid in Nederland, 1950-1990* (Den Haag, 1994)79.

4 N. Pas, 'Welterusten mijnheer de president'. *Historisch Nieuwsblad*, VIII (1999) viiii, 40-42.

ten aanzien van Vietnam niet alleen bepaald door de gevechtshandelingen in Zuidoost-Azië, maar werd de kwestie door diverse partijen tevens aangegrepen om de positie in de Nederlandse politiek te markeren.

Zo kan de kritische houding van de PvdA inzake Vietnam niet los worden gezien van het feit dat de partij beter dan de andere grote politieke partijen aansluiting wist te vinden bij het nieuwe levensgevoel van de jaren zestig. Met name de opkomst en integratie van Nieuw Links vanaf 1966 zorgden voor een fikse 'verjongingskuur' en een 'ruk naar links'. Met behulp van de polarisatiestrategie richtte de partij haar pijlen op 'duidelijkheid in de Nederlandse politiek.' Door duidelijk — lees progressief — stelling te nemen diende het Nederlandse politieke landschap te worden opgedeeld in een progressief en een conservatief tweestromenland. In het streven naar duidelijkheid werd door Nieuw Links dankbaar gebruik gemaakt van de buitenlandse politiek. Door middel van trefzeker gekozen standpunten wilden de nieuwlichters duidelijk maken dat het gedaan moest zijn met 'de verkalkte Koude Oorlogsmentaliteit'. Of anders gezegd, de buitenlandse politiek — en de Vietnamoorlog in het bijzonder — bleek uitermate geschikt om van 'een progressieve grondhouding' te getuigen.

Hoe de stellingname van de PvdA ten aanzien van Vietnam in het krachtenveld van een veranderend politiek landschap vorm kreeg, zal ik in deze bijdrage proberen te schetsen.

De entree van de Amerikanen in Vietnam

De voorgeschiedenis van de Amerikaanse interventie in het Vietnamese conflict begint in 1954. In dat jaar werd het vertrek van Frankrijk uit Indochina geregeld in de akkoorden van Genève. Vietnam werd opgedeeld in twee delen, het communistische Noorden en het 'vrije' Zuiden. De Amerikanen wilden voorkomen dat Zuid-Vietnam communistisch zou worden en steunden de dictatoriale leider van het land, president Diem (en later zijn opvolger Thieu). Zijn regime kon echter niet rekenen op brede steun van de bevolking en werd eind jaren vijftig geconfronteerd met gewapende opstandelingen, die zich weldra verenigden in het Nationale Bevrijdingsfront (NLF). Dit bevrijdingsfront bestond in meerderheid uit communisten en kreeg later meer bekendheid onder de naam 'Vietcong'.

Onduidelijk is in hoeverre de Vietcong handelde op instructies van het communistische Noord-Vietnam, al onderhield zij wel nauwe banden met Hanoi. Voor president Kennedy stond het echter vast dat Noord-Vietnam de drijvende kracht achter de rebellie van de Vietcong was. Hij wilde voorkomen dat Zuid-Vietnam aan het communisme ten prooi zou vallen, aangezien hij vreesde voor een 'domino-effect' in de rest van Zuidoost-Azië. De VS besloten daarom militaire steun te verlenen en in 1963 werden er 16.000 'militaire adviseurs' naar Zuid-Vietnam gestuurd.⁵ Meer algemeen zou je kunnen zeggen dat Amerika voor haar politiek in Zuidoost-Azië gebukt ging onder het eerdere 'verlies van China' in 1949. De frustratie van de communistische

5 R. Havenaar, *Van Koude Oorlog naar nieuwe chaos 1939-1993* (Amsterdam, 1993) 175.

omwenteling in China liet weinig ruimte voor een zakelijke afweging van doel en middelen om de opmars aldaar te stuiten. Daar kwam bij dat het optimisme van de Amerikanen om Zuid-Vietnam voor een communistische overname te behoeden groot was. De grote technologische overmacht van de VS zou het neerslaan van een communistische opstand tot een eenvoudige zaak maken, was de gedachte.⁶

De opvolger van de vermoorde Kennedy, L. B. Johnson, zette het beleid van zijn voorganger voort. Hij wilde niet de boeken ingaan als de president 'who saw Southeast Asia go the way China went.'⁷ Ondertussen was president Diem bij een aanslag om het leven gekomen en versterkte de Vietcong in hoog tempo haar positie op het platteland. De roep om harde maatregelen klonk in de VS steeds luider. Een aanval op Amerikaanse schepen in de Golf van Tonkin in 1964 was aanleiding voor het congres om president Johnson een blanco volmacht te geven om alle noodzakelijke middelen in te zetten. Deze *carte blanche* zou het sein zijn voor een grootscheepse militaire interventie.⁸ Naar aanleiding van de dood van enkele Amerikaanse militairen tijdens een aanval van de Vietcong, besloot Johnson Noord-Vietnam te bombarderen. De bombardementen waren bedoeld als vergelding, maar poogden tevens een einde te maken aan de wapenleveranties van Hanoi aan de Vietcong. Het conflict in Zuidoost-Azië was hierdoor verworden van een Vietnamees conflict tot 'an American war, very inefficiently assisted by the South Vietnamese.'⁹

Een hachelijke onderneming tegen het Peking-communisme

Binnen de PvdA werden deze ontwikkelingen met zorg gade geslagen. Eind 1964 had de *coming man* op het gebied van de buitenlandse politiek, Piet Dankert, (al) weinig vertrouwen in de goede afloop van het militaire optreden van de VS. De 'vrome leus' dat de Amerikanen in Zuid-Vietnam de vrijheid verdedigden, achtte hij onhoudbaar. Het land was in feite een Amerikaans protectoraat, waar nog nooit vrije verkiezingen waren gehouden. Niet de Amerikaanse militairen, maar de bevolking van Zuid-Vietnam moest beslissen over de toekomst van het land.¹⁰ Internationaal secretaris Max van der Stoel was het met zijn partijgenoot eens dat het conflict in Vietnam niet met militaire middelen moest worden beslecht. Hierdoor dreigde het gevaar van escalatie waarbij China en de VS militair tegenover elkaar zouden komen te staan. Dit moest te allen tijde voorkomen worden. Aan de andere kant kon Vietnam ook niet zonder meer worden prijsgegeven. Het 'Chinese communisme zou dan weldra Zuidoost-Azië overspoelen', vreesde hij. De meest verkieslijke oplossing van het conflict was een terugkeer van de strijdende partijen naar de onderhandelingstafel.¹¹

Deze visie van Van der Stoel representeert de enigszins dubbelhartige houding, die de PvdA ten aanzien van het Vietnamees conflict in 1965 innam. Aan de ene kant

6 D. Kaiser, *American tragedy. Kennedy, Johnson and the origins of the Vietnam war* (Cambridge, 2000) 489.

7 S. J. Ball, *The Cold War. An international history* (Oxford, 1998) 130.

8 Zo arriveerden er alleen al in 1965 zo'n 80.000 Amerikaanse militairen in Vietnam.

9 F. Logevall, *Choosing war. The lost chance for peace and the escalation of war in Vietnam* (Berkeley, 1999) 375.

10 P. Dankert, 'McNamara's oorlog', *Paraat*, XIX (1964) 216-217.

11 M. van der Stoel, 'Onderhandelen over Vietnam, maar de grote vraag is: hoe?', *Opinie*, I (1965) v, 6.

vond de partij dat er weerstand geboden moest worden tegen 'de uitzaaiing van het Peking-communisme' in Zuidoost-Azië. Van 'goedkope kritiek op de VS' wilde de partij niet weten. In de woorden van fractievoorzitter Nederhorst offerden de VS immers 'goed en bloed voor de strijd waarvan uiteindelijk de vrijheid werd verwacht'.¹² Met andere woorden, de VS deden een achtenswaardige poging het oprukkende communisme in Zuidoost-Azië in te dammen. Aan de andere kant wenste de PvdA het Amerikaanse beleid ook niet kritiekloos te volgen. Met de dag werd immers duidelijker dat via een militaire interventie de vrede niet gewonnen kon worden. Met name de bombardementen achtte de partij afkeurenswaardig. Daarbij vielen onschuldige burgerslachtoffers en ze kweekten slechts een sfeer van haat tegen het westen en tegen de VS in het bijzonder.

De ambivalente houding van de partij kwam ook tot uiting in de motie-Ruygers, die door de PvdA in mei 1965 tijdens het Kamerdebat over Vietnam werd ingediend. De schuld van het conflict werd eenzijdig bij China gelegd, maar de PvdA-fractie geloofde niet dat de militaire interventie tot vrede zou leiden. In de motie werd dan ook aangedrongen op een wapenstilstand en onderhandelingen. Het wezenlijke probleem in Vietnam was volgens de fractie de slechte sociaal-economische situatie in Zuid-Vietnam. Daarom werd tevens in de motie voorgesteld om na het beëindigen van de vijandelijkheden, krachtige steun te verlenen aan een omvangrijk economisch hulpprogramma.¹³ Het partijbestuur meende eveneens dat niet de militaire kracht van Zuid-Vietnam, maar de deplorabele sociaal-economische toestand in het land het kernprobleem vormde. Volgens het bestuur werd een doeltreffend verzet tegen het communisme in Vietnam belemmerd door 'de obstructie van de sociale revolutie' in dat land door een kleine bevoorrechte groep. Het bestuur pleitte er daarom voor 'het sociale omwentelingsproces' in Zuid-Vietnam te ondersteunen met een grootscheeps ontwikkelingsprogramma.¹⁴ Het pleidooi voor ontwikkelingshulp geeft aan dat de PvdA het conflict in Vietnam niet louter en alleen in het kader van de Koude Oorlog, — de strijd tegen het 'oprukkende Peking-communisme' — wenste te bezien, maar ook oog had voor de slechte sociaal-economische toestand in Vietnam.

Van een grootscheeps hulpprogramma voor Vietnam kwam echter niets terecht. In plaats daarvan vonden in de loop van 1965 steeds meer militairen en oorlogsmaterieel hun weg naar Zuid-Vietnam. De geweldsspiraal was voor het partijbestuur aanleiding om in oktober 1965 hierover haar bezorgdheid uit te spreken. Het bestuur riep de Amerikanen op de bombardementen op Noord-Vietnam direct stop te zetten en hoopte tevens dat alle vreemde troepen zich uit Vietnam terug zouden trekken.¹⁵

Naar een kritische houding inzake Vietnam

Uit het voorgaande moge duidelijk worden dat de meerderheid in de PvdA niet ge-

12 PvdA-archief, Verslag tiende congres van de PvdA, 5 en 6 maart 1965, rede G. M. Nederhorst (de nieuwe fractievoorzitter).

13 Handelingen van de Tweede Kamer 1964-1965, Interpellatie door de heer Slotemaker de Bruine betreffende de oorlog in Vietnam, 18mei 1965, 1422. De motie werd slechts gesteund door de PSP en de CPN.

14 PvdA-archief, Verslagen PvdA 1964-1966, Verklaring partijbestuur inzake Vietnam, 21 mei 1965.

15 PvdA-archief, Verslagen PvdA 1964-1966, Verklaring partijbestuur inzake Vietnam, 8 oktober 1965.

loofde dat een militaire interventie een oplossing van het conflict dichterbij kon brengen. Deze houding past in de 'nieuwe' buitenlandse koers van de partij. Vanaf het eind van de jaren vijftig werd de *Politik der Stärke* van Jacques de Kadt cum suis vervangen door een meer 'actieve vredespolitiek'.¹⁶ Niet dat de Atlantische oriëntatie van de partij veranderde, maar het streven was veel meer dan voorheen gericht op het tot stand brengen van een constructieve dialoog tussen Oost en West met als uiteindelijk doel wederzijds gecontroleerde ontwapening, het tegen gaan van de voortgaande atomaire wapenwedloop en de verdere verspreiding van kernwapens en ten slotte meer aandacht voor schending van de mensenrechten. Op deze manier probeerde de partij op het buitenlands terrein andere accenten te zetten dan de confessionele partijen, zonder zich al te ver van met name de Katholieke Volkspartij (KVP) te verwijderen.

Geheel in de lijn van de hierboven geschetste uitgangspunten werd de houding tegenover het Amerikaanse optreden stilaan steeds kritischer. Zo werd er binnen de PvdA steeds openlijker getwijfeld aan de Amerikaanse wil om te zoeken naar een politieke oplossing. Het (tijdelijk) stopzetten van de bombardementen door de VS eind 1965 werd als een goede zaak beschouwd, maar Dankert kon zich niet aan de indruk onttrekken dat het jongste vredesoffensief grotendeels 'politieke showbusiness' was. De show werd volgens hem opgevoerd voor de publieke opinie en voor bevriende regeringen en neutrale staten, die begonnen te twifelen aan de oprechtheid van de Amerikaanse vredeswil. Overwoog Amerika echt een politieke oplossing, dan was er meer nodig dan alleen het stopzetten van de bombardementen. Hij meende dat dan tevens de Vietcong als onderhandelingspartner moest worden erkend. Gezien de positie die deze bevrijdingsbeweging inmiddels in Zuid-Vietnam had opgebouwd, konden de VS niet om hen heen.¹⁷

De oproep om de Vietcong als onderhandelingspartner te erkennen, illustreert dat binnen de PvdA de Amerikaanse strijd tegen het communisme op steeds minder begrip kon rekenen. Een groeiend aantal partijleden meende dat het conflict niet alleen in termen van communisme en anticommunisme kon worden begrepen. Buitenland-specialist C. L. Patijn, niet bepaald een exponent van de linkervleugel, liet in de Kamer weten dat men zo'n 'eenvoudige zwart-wit-tekening van de situatie in Azië' niet kon hanteren. Zijns inziens zou Zuid-Vietnam nimmer een stevig bolwerk van anticommunisme worden. Het beste wat men kon verwachten, was een neutraal Zuid-Vietnam.¹⁸ Dankert was zelfs van mening dat door het Vietnamese conflict slechts in termen van communisme en anticommunisme te catalogiseren, deze tegenstelling elders in de wereld werd versterkt. Zo vormde de oorlog in Vietnam een bedreiging voor de relatieve ontspanning in de Koude Oorlog sinds 1963 en de verbetering van de betrekkingen tussen Oost en West.¹⁹

16 Zie voor een uitgebreid verslag van deze koerswijziging F. Zijdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977* (Amsterdam, 2002).

17 P. Dankert, 'Buigen of barsten in Vietnam', *Opinie*, TI (1966)ii, 2, 12.

18 Handelingen van de Tweede Kamer 1966-1967, Behandeling begroting buitenlandse zaken, 1 februari 1966.

19 Dankert, 'Buigen of barsten in Vietnam', 12.

De PvdA ging zich niet alleen steeds kritischer uitlaten over Vietnam, de partij deed dit ook steeds openhartiger. Dit had alles te maken met de voor de PvdA dramatisch verlopen Statenverkiezingen van maart 1966. De partij leed het grootste verlies in haar bestaan.²⁰ Deze electorale achteruitgang was des te pijnlijker, omdat het verlies in geen verhouding stond met dat van enig andere partij. Bovendien boekte de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) winst: de partij ging van 3 naar 5 %. Om het kritische standpunt duidelijk voor het voetlicht te krijgen, stuurde het partijbestuur in mei 1966 daarom een brief aan de ambassadeur van de VS. De reden om deze brief te sturen was volgens Geert Ruygers niet om iets nieuws inzake Vietnam naar voren te brengen, maar omdat geleerd was van de zo desastreuus verlopen verkiezingen.²¹

In de brief stond dat de PvdA het betreunde dat het oorlogsgeweld na een korte onderbreking weer was opgelaaid. Veel belangrijker was echter dat de partij bij de Vietnamese bevolking een groeiend verzet tegen de regering in Zuid-Vietnam signaleerde. Hierdoor vielen de oorspronkelijke politieke motieven voor militaire bijstand weg. De PvdA drong er daarom bij de VS op aan de bombardementen stop te zetten, om daarmee de weg vrij te maken voor de vorming van een representatieve burgerregering en het starten van onderhandelingen, waaraan alle strijdende partijen (dus ook de Vietcong) op gelijke voet konden deelnemen.²²

Niet alle partijgenoten konden de kritische houding van met name het partijbestuur waarderen. Een klein groepje partijgenoten gevormd door Goedhart, Van der Goes van Naters, De Jong en Van den Beugel (ook wel de groep-Goedhart genoemd) meende dat de partij de Amerikanen niet mocht afvallen. Volgens De Jong waren de Amerikanen alleen in Vietnam om het oprukkende communisme van de Volksrepubliek China tot staan te brengen. Het was daarom niet gepast de VS te bekritisieren.²³ Frans Goedhart sloot zich hierbij aan. Net als De Jong verdedigde hij de militaire interventie en riep op tot terughoudendheid in het bekritisieren van de VS.²⁴ De oude Drees vond het eveneens 'gevaarlijk' dat de partij zich volledig tegen de VS keerde. Amerika had vredesonderhandelingen aangekondigd en die moesten eerst maar eens worden afge wacht, meende hij.²⁵

De brief van het partijbestuur aan de Amerikaanse ambassadeur schoot de rechtervleugel van de partij volledig in het verkeerde keelgat. De hardliners vonden het onacceptabel om harde kritiek op de VS te leveren. De Amerikanen waren immers 'onze krachtbron in het westen en beschikten als enige in de vrije wereld over 'relevante militaire en politieke potentie.' Bovendien waren de VS in Vietnam in een uiterst gecompliceerd conflict betrokken. Deze twee punten impliceerden niet dat het Amerikaanse beleid kritiekloos gevolgd moest worden, maar wel dat een Amerikaanse nederlaag of vernedering zeer schadelijk voor de westelijke wereld was. Aan-

20 De PvdA viel terug van 28 % naar 23,4 %.

21 Notulen partijbestuur, 21 april 1966. De tekst van de brief kwam in het partijbestuur aan de orde.

22 Brief over Vietnam van de PvdA aan de ambassadeur van de VS, 3 mei 1966, opgenomen in *Opinie*, II (1966) x, 3.

23 P. van Eekert, D. Hellema, A. van Heteren, ed., *Johnson moordenaar! De kwestie Vietnam in de Nederlandse politiek 1965-1975* (Amsterdam, 1986) 74. De Jong schreef dit in zijn bundeling VN-collums *Brand in Azië* (Amsterdam, 1965).

24 *Ibidem*, 69.

25 *Ibidem*.

gezien het partijbestuur deze overwegingen niet in de brief had meegenomen, meende de groep-Goedhart dat het bestuur in weinig meer verschilde van de PSP, of erger nog, de CPN. De opstelling van het partijbestuur werd door hen bestempeld als 'pacifistische capitulatiepolitiek' met als voornaamste doel 'het bewerken van de publieke opinie'. Van de partijleiding mocht toch meer worden verwacht dan het 'meehobbelen met sentimenten, die dikwijls even goed bedoeld als slecht geïnspireerd waren.'²⁶

Dankert meende dat de reactie van de groep-Goedhart alle perken te buiten ging. Dat het partijbestuur op één hoop werd gegooid met de PSP en de CPN was ridicuul. Hij benadrukte dat het partijbestuur niet uit was op een nederlaag van de Amerikanen, maar vooral zeer verontrust over de aanwending van het enorme militaire potentieel door de VS. Daarom had het partijbestuur ook aangedrongen op het stopzetten van de bombardementen door de VS, hetgeen de kern van de brief was. Bovendien onderstreepte het bestuur het belang van een politieke oplossing, waarbij het van mening was dat dit alleen mogelijk zou zijn als de Vietcong als zelfstandige partner bij de onderhandelingen werd toegelaten. Bovendien moest de groep-Goedhart toch toegeven dat de regering in Vietnam niet op brede steun van de bevolking kon rekenen. Als op een dergelijke stellingname het etiket 'pacifistische capitulatiepolitiek' werd geplakt, had hij daar geen bezwaar tegen.²⁷

Het kabinet, inclusief de PvdA-leden, distantieerde zich van de brief. Om de coalitiegenoten niet al te zeer voor het hoofd te stoten verklaarde fractievoorzitter Nederhorst direct na het aanbieden van de brief dat de houding van de PvdA ten aanzien van Vietnam niet wezenlijk was veranderd. Ook werd door hem en voorzitter Tans 'verontwaardigd' de veronderstelling van de hand gewezen dat de brief verband zou houden met de winst van de PSP in de Statenverkiezingen.²⁸ Hoewel de partijtop graag anders deed vermoeden, was de partij wel degelijk opgeschoven. Het was duidelijk dat de partij — de opstelling van de groep-Goedhart ten spijt — steeds kritischer tegenover het Amerikaanse optreden in Vietnam was komen te staan. Het begrip voor het opwerpen van een dam tegen het communisme door de Amerikanen was in de loop van 1966 verdwenen. De eisen voor een representatieve burgerregering en erkenning van de Vietcong waren de andere nieuwe elementen die steeds meer op de voorgrond traden. Bezorgdheid over de escalatie van het conflict en de noodzaak van een economisch hulpprogramma waren wel constanten gebleven.

Nieuw Links was deze verschuiving blijkbaar ontgaan. In hun schotschrift *Tien over rood* van oktober 1966 werd onder meer de 'onduidelijkheid' van de PvdA inzake Vietnam aan de kaak gesteld. Volgens de nieuwlichters had de partij zich te volgzzaam tegenover de VS getoond. Om hier een einde aan te maken pleitte Nieuw Links voor erkenning van de Vietcong en meende dat Nederland zijn goede diensten aan de

26 E. H. van den Beugel, 'De brief over Vietnam'. *Socialisme en democratie*, XXIV (1966) 740-744.

27 R. Dankert, 'Vietnam, de brief van 3 mei en de links en rechts verontruste partijgenoten'. *Socialisme en democratie*, XXIV (1966) 745-751. Dankert drong aan op maatregelen tegen de groep-Goedhart, maar de partijleiding wilde hier niet van weten. Goedhart cum suis hadden het recht op een afwijkende mening, aldus het partijbestuur.

28 A. Ekker, 'De PvdA lijkt de PSP wel', *De Groene Amsterdammer*, 7 mei 1966, 2.

strijdende partijen moest aanbieden of deelnemen aan bemiddelingspogingen.²⁹ Net als veel andere punten op buitenlands politiek terrein, vormde deze Nieuw Linkse stellingname geen echte 'uitdaging' aan de partij; met uitzondering van de groep-Goedhart had de partij deze punten reeds omarmd.

De PvdA en Vietnambeweging

Om in de Tweede Kamer steun te verwerven voor haar (kritische) standpunt, diende de fractie in december 1966 een motie in, waarin steun werd betuigd aan de bemiddelingspogingen die door de VN waren ondernomen. Secretaris-generaal van de VN, Oe Thant, had verklaard dat voor een succesvolle bemiddelingspoging de bombardementen op Noord-Vietnam gestaakt moesten worden. De motie van de PvdA sloot hierbij aan door te stellen dat door de aanhoudende bombardementen de bemiddelingspogingen van Oe Thant bij voorbaat dreigden te mislukken. In nogal vage bewoordingen drong de partij er bij de regering op aan 'een dringend beroep te doen op de regering van de VS al datgene na te laten, hetgeen de door haar zelf gevraagde bemiddelingspogingen van Oe Thant zou kunnen bemoeilijken.'³⁰ Een meerderheid van de Kamer ging dit echter te ver en de PvdA-motie werd verworpen.³¹

Nadat de PvdA in de Kamer geen voet aan de grond had gekregen, zocht de partij naar nieuwe wegen. De partij had na het einde van het kabinet-Cals/Vondeling ook haar handen vrij om nieuwe paden te bewandelen. Men hoefde immers geen rekening te houden met de mogelijke schadelijke gevolgen voor het kabinet waaraan de PvdA deelnam en men wilde scherp oppositie voeren tegen het kabinet-De Jong. Dit leidde er onder meer toe dat de PvdA zich in de loop van 1967 zou verbinden met het bredere maatschappelijke verzet tegen de oorlog in Vietnam. Enkele vooraanstaande PvdA-ers (onder meer Piet Dankert) raakten betrokken bij het comité-Vietnam. Deze beweging ontstond in april 1967 op initiatief van Piet Nak (daarom ook wel het Piet Nak-comité of Pjet Nak-comité genoemd). Het comité-Vietnam was de opvolger van de in 1966 opgerichte actiegroep-Vietnam, die veel goodwill had verspeeld doordat hun protestmarsen stevast op relletjes uitliepen.³² Piet Nak hoopte door een matiging van het optreden en de radicale standpunten een zo breed mogelijk publiek aan zich te binden, hetgeen ook lukte. Een van de eerste activiteiten van het comité-Vietnam was het organiseren van een demonstratie, waarin men onder meer steun betuigde aan de vredesinitiatieven van Oe Thant. Aan de demonstratie in Amsterdam namen zo'n 10.000 mensen deel.³³

De nieuwe fractievoorzitter Den Uyl liep ook mee in de demonstratie. Zijn deelname werd naar eigen zeggen vooral ingegeven door de solidariteit met het Vietnamese volk. De oorlog in Vietnam was met name een tragedie voor de bevolking: 'eens temeer in de geschiedenis dreigt een klein volk ten onder te gaan aan de wereld-

29 H. van den Doel, H. Lammers, e. a., *Tien over rood. Uitdaging van Nieuw Links aan de PvdA* (Amsterdam, 1966) 66.

30 Ruygers-archief, nr. 3, Motie-Ruygers inzake Vietnam, 28 december 1966.

31 Handelingen van de Tweede Kamer 1966-1967, Behandeling begroting buitenlandse zaken, 28 december 1966, 629.

32 De actiegroep-Vietnam bestond uit een bonte verzameling van mensen van onder meer pacifistisch-christelijke huize, communisten, provo's, oud-verzetstrijders en militante socialistische jeugd.

33 Van Eekert, e. a., ed., *Johnson moordenaar!*, 80 en 81.

politieke tegenstellingen.' Er speelden natuurlijk ook politieke argumenten mee. Hij meende dat de oorlog in Vietnam een uitzichtloze zaak was geworden. Het vast blijven houden aan militaire oplossingen had enkel en alleen geleid tot de ene gewelds-escalatie na de andere. Bovendien vormde de militaire interventie een toenemende belasting voor allerlei vormen van internationale samenwerking en een bedreiging voor de vrede en ontspanning in de wereld. Gezien het bovenstaande ging het volgens Den Uyl niet op de betrokkenheid met Vietnam af te doen als 'anti-Amerikanisme, zweverig pacifisme of politieke naïviteit'.³⁴ Met deze laatste opmerking distantieerde hij zich heel nadrukkelijk van de groep-Goedhart.

In augustus 1967 steunde de PvdA een petitionnement van het comité-Vietnam waarin werd aangedrongen op onvoorwaardelijke stopzetting van de bombardementen, erkenning van de Vietcong door de VS en de Zuid-Vietnamese regering en vermindering van de gevechtshandelingen door alle partijen. Alle partij afdelingen werden eveneens opgeroepen hieraan hun steun te betuigen.³⁵ De PvdA deed ook mee aan een tweede demonstratie van het comité-Vietnam op 21 oktober 1967. Voor deze tweede demonstratie had de PvdA-er Degenkamp aangedrongen op matiging van de gevoerde leuzen. 'Amerikanen weg uit Vietnam' was voor hem onacceptabel. Onder zijn druk werden die gewijzigd in 'Solidair met het andere Amerika' en 'Stop de bombardementen'. Aan deze demonstratie deden ongeveer 15.000 mensen mee.³⁶

De verbinding van de PvdA met het Comité Vietnam bleek van korte duur. Eind 1967 brak de partij weer met dit comité. Onder invloed van Co Dankaart, PSP-lid en voorheen lid van het communistische verzet, werd deze beweging omgedoopt in Nationaal comité Vietnam. Nak zou voorzitter van het nieuwe comité worden en Dankaart secretaris. Bij de deelnemende PvdA-leden stuitte dit op ernstige bezwaren. Zij vreesden een te grote invloed van de PSP en meenden dat de PvdA te weinig invloed op de standpunten zou kunnen uitoefenen. De partij stond ook wantrouwig tegenover de vermeende communistische sympathieën van Dankaart. Toen Nak en Dankaart toch doorzetten, besloten de PvdA-leden geen steun meer aan het comité te verlenen.³⁷ Daarmee was de verbinding van de PvdA met het buitenparlementaire actievezen van korte duur geweest.

Afgrijzen over geweldsescalatie

De gevechtshandelingen in Vietnam gingen eindjaren zestig onverdroten voort. Op 30 januari 1968, het nieuwe jaar in Vietnam, startten de Noord-Vietnamese troepen een grootscheeps offensief (het zogenaamde Tet-offensief). De Noord-Vietnamezen liepen weliswaar een militaire nederlaag op, maar de onverwachtse en massale aanval miste zijn psychologisch uitwerking in het westen niet. Geconfronteerd met de gewelddadigheden en de uitzichtloze spiraal van geweld groeide de twijfel over de

34 Den Uyl-archief, nr. 419, Den Uyl over Vietnamdemonstratie, 20 mei 1967.

35 Ruygers-archief, nr. 3, Brief S. Tans (voorzitter PvdA) aan afdelingsbesturen, 26 juli 1967.

36 Van Eekert, e. a., ed., *Johnson moordenaar!*, 82.

37 Interview met Piet Dankert, 23 juli 2001.

zin van de militaire interventie.³⁸ Het Tet-offensief had nog eens aangetoond dat er een militaire patstelling was ontstaan en dat er van een snelle militaire overwinning van de VS geen sprake kon zijn. De noodzaak van een gang naar de onderhandelings-tafel werd eens te meer bevestigd.

Zo ook voor Van der Stoel. Het was hem inmiddels wel duidelijk dat de VS militair noch politiek het gewenste doel konden bereiken. De militaire inspanningen leverden weinig resultaat op. De Noord-Vietnamezen bleken 'niet aan de onderhandelingstafel te kunnen worden gebombardeerd'. De toevoer van goederen naar hun troepen in het Zuiden werd door de bombardementen weliswaar bemoeilijkt, maar geenszins onmogelijk gemaakt. De Amerikanen bleken bovendien niet in staat om het gezag en vertrouwen in de Zuid-Vietnamese regering te herstellen. De VS deden er daarom goed aan een oplossing te zoeken, waarbij zij zich zonder al te veel gezichts-verlies uit Vietnam zouden kunnen terugtrekken. Van der Stoel zag daarvoor een mogelijkheid in de zogenaamde 'Laos-formule'. Er zou dan een regering gevormd worden van rechts, neutralisten en de communisten, waarbij de VS konden claimen dat deze nationale regering niet het resultaat was van een geslaagd militair optreden van Noord-Vietnam.³⁹

De jongste geweldsescalatie was voor de PvdA-fractie aanleiding om in de Tweede Kamer opnieuw op een 'staakt-het-vuren' aan te dringen. Dit keer niet zonder succes. Tijdens het Kamerdebat op 6 februari 1968 ging de meerderheid van de Kamer akkoord met een motie-Van der Stoel. In deze motie werd, onder verwijzing naar het reëel bestaande gevaar van escalatie, een onvoorwaardelijke stopzetting van de bombardementen gevraagd om de weg te effenen voor beëindiging van de strijd. Een soortgelijke motie van D'66 werd eveneens aanvaard. Door de steun van de regeringspartijen voor deze moties, werd de regering-De Jong voor het eerst opgedragen min of meer het Amerikaanse optreden in Vietnam te veroordelen.⁴⁰ De steun voor de motie in de Kamer geeft ook aan dat de Nederlandse politiek als geheel zich steeds kritischer tegenover de Amerikaanse interventie opstelde. Voor het eerst na de Tweede Wereldoorlog werd Kamerbreed de Amerikaanse politiek veroordeeld. De kwestie Vietnam trad zo op als katalysator van een (voorzichtige) heroriëntatie op buitenlands gebied.

De steun in de Kamer werd niet door alle PvdA-ers met vreugde begroet. Nieuw Linkser Hans van den Doel vond de motie-Van der Stoel niet ver genoeg gaan. Hij drong er in de fractie op aan de VS veel harder te veroordelen. Volgens hem was door de militaire escalatie de oorlog in Vietnam verworden tot een strijd van de VS tegen de Vietnamese bevolking. Bovendien waren de ingezette militaire middelen in strijd met het volkenrecht.⁴¹ Van den Doel sloot met deze stelling aan bij de conclusies van het Vietnam-tribunaal dat in mei 1967 in Stockholm werd gehouden. Het tribunaal

38 P. Elliott, *Vietnam. Conflict and controversy* (Londen, 1996) 142.

39 Ruygers-archief, nr. 3, Notitie M. van der Stoel over Vietnam, 1 februari 1968.

40 Luns bleek echter niet bereid de kritiek aan de Amerikanen over te brengen, zodat de motie een dode letter bleef.

41 Ruygers-archief, nr. 3, Notitie H. van den Doel over Vietnam, 5 februari 1968.

achtte de VS schuldig aan agressie en het bombarderen van civiele doelen. Een tweede tribunaal dat in december in Denemarken werd gehouden, verklaarde de VS ook schuldig aan volkenmoord, mishandeling, het gebruik van verboden wapens en deportatie van burgers.⁴² Op basis van deze conclusies dienden de VS zich onvoorwaardelijk en eenzijdig uit Vietnam terug te trekken, aldus Van den Doel.⁴³ Hij wist echter de meerderheid van de fractie niet voor zijn standpunt te winnen.

De spiraal van geweld in Vietnam werd in het voorjaar van 1968 doorbroken. In mei werden besprekingen in Parijs gestart, die in november tot het inwilligen van twee belangrijke eisen van Noord-Vietnam zouden leiden. De bombardementen werden stopgezet en de Vietcong zou aan de onderhandelingen mee mogen doen. Vanaf januari 1969 begonnen in Parijs de officiële vredesonderhandelingen, waarbij de VS, Noord- en Zuid-Vietnam en de Vietcong deelnamen. Door deze onderhandelingen nam de aandacht voor Vietnam in de loop van 1968 sterk af. Daarbij eisten andere internationale gebeurtenissen zoals de rellen in Parijs en de inval in Tsjechoslowakije de aandacht op. Bovendien werd met belangstelling uitgekeken naar het resultaat van de Amerikaanse presidentsverkiezingen.

De teleurstelling over de 'vietnamisering' van de oorlog

De nieuwe Amerikaanse president, Nixon, maakte een veelbelovende start. Hij kondigde de 'vietnamisering' van de oorlog aan. Dit hield in dat het Zuid-Vietnamese bewind in staat werd gesteld op eigen kracht te overleven, waardoor er aan de militaire interventie van de VS een einde kon komen. Na deze hoopvolle start van de regering-Nixon keerde het tij echter snel. De president had wel aangekondigd 'to bring the boys back home', maar het terugtrekken van de Amerikaanse troepen verliep uiterst traag en in de hoop een 'eervolle vrede' af te kunnen dwingen, werden ook de bombardementen op Noord-Vietnam hervat en zelfs opgevoerd. Toen op 29 april 1970 de Zuid-Vietnamese troepen Cambodja binnen vielen, een dag later gevolgd door de Amerikaanse troepen, verspeelde Nixon zijn laatste beetje krediet. De in juni 1971 gepubliceerde *Pentagon Papers* ondermijnden de Amerikaanse geloofwaardigheid nog meer. De publicatie toonde aan dat de geweldsescalatie in Vietnam niet het gevolg was van allerlei onvoorziene effecten, maar het resultaat was van weloverwogen beslissingen door mensen die goed beseften wat de gevolgen hiervan waren.⁴⁴

Van der Stoel kwam eind 1969 tot het inzicht dat de vietnamisering niet tot een spoedige beëindiging van het conflict zou leiden. De nieuwe politiek moest toch vooral worden gezien als een uiterste poging de Zuid-Vietnamezen in de gelegenheid te stellen zonder de Amerikaanse troepen, maar met grote materiële steun de oorlog

42 Van Eckert, e. a., ed., *Johnson moordenaar!*, 61.

43 Ruygers-archief, nr. 3. Notitie H. van den Doel over Vietnam. 5 februari 1968.

44 Havenaar, *Van Koude Oorlog naar nieuwe chaos*, 210.

45 Den Uyl-archief, nr. 468, Nota M. van der Stoel, 1 december 1969.

op eigen kracht te kunnen voortzetten.⁴⁵ Zolang er nog geen representatieve burgerregering in Vietnam was gevormd en het 'bloedvergieten' niet werd gestopt, was het einde van de Vietnamoorlog nog ver weg.⁴⁶

Toen in de loop van 1969 duidelijk werd dat de politiek van Nixon niet de verwachte beëindiging van de oorlog betekende, riep het partijbestuur de VS op tot een snelle en onvoorwaardelijke terugtrekking van de Amerikaanse troepen uit Vietnam. Het terugtrekken van de Amerikaanse troepen was volgens de partij een belangrijke voorwaarde om tot een vreedzame oplossing van het conflict te komen.⁴⁷ De partij was hiermee weer een stapje verder gegaan in de veroordeling van de Amerikaanse politiek. De PvdA had de rechtmatigheid van de Amerikaanse aanwezigheid nooit betwijfeld en eenzijdige terugtrekking van de Amerikaanse troepen altijd afgewezen, omdat hierdoor een terugkeer naar de onderhandelingstafel werd bemoeilijkt. Nu werd de redenering echter precies omgedraaid.

Een halfjaar later, na de Amerikaanse inval in Cambodja, gebruikte de PvdA een inmiddels beproefd middel om haar afkeuring kenbaar te maken. In een brief aan de Amerikaanse ambassadeur, die samen met progressieve partners D'66 en de PPR was opgesteld, werd het Amerikaanse optreden veroordeeld. De hervatting van de bombardementen op Noord-Vietnam en de inval in Cambodja werden 'in lijnrechte tegenstelling' geacht met het streven om via de conferentietafel een oplossing van het conflict te bereiken. De progressieve partijen drongen er daarom bij de Amerikaanse president met klem op aan de Amerikaanse troepen onmiddellijk uit Cambodja en versneld uit Vietnam terug te trekken, de bombardementen te staken en actief medewerking te verlenen aan een internationale conferentie om tot een regeling van de conflicten in Indochina te komen.⁴⁸

Niet alleen het partijbestuur, ook de fractie stak haar teleurstelling over het beleid van Nixon niet onder stoelen of banken. Tijdens het Kamerdebat op 13 mei 1970 veroordeelde Den Uyl de Amerikaanse invasie in Cambodja en riep de regering op hetzelfde te doen. Samen met de progressieve partijen en de PSP diende hij hiertoe een motie in, die echter door een meerderheid van de Kamer werd afgewezen.⁴⁹ Voor de PvdA-fractieleden Goedhart en Schuitemaker was deze opstelling van de PvdA de bekende druppel en aanleiding om uit de fractie te stappen. Tegenover Den Uyl zou Goedhart het als volgt uitdrukken:

uw eenzijdige stellingname tegen de Amerikaanse hulpverlening in de strijd van de volkeren van Indochina tegen de communisten van Noord-Vietnam draagt nieuwe brandstof aan voor het vuurtje van het anti-Amerikanisme, dat communisten, pacifisten en dolgedraaide studenten en Nieuw Linkers aan het stoken zijn.⁵⁰

46 Den Uyl-archief, nr. 468, Brief M. van der Stoel aan J. den Uyl, 5 december 1969.

47 PvdA-archief, Stukken partijbestuur 1969-1970, Verklaring partijbestuur inzake Vietnam, 6 november 1969.

48 PvdA-archief, Verslagen partijbestuur en fracties 1968-1970, Verklaring partijbestuur inzake Cambodja, 8 mei 1970.

49 Handelingen van de Tweede Kamer 1969-1970, Vietnamdebat, 13 mei 1970.

50 Van Thijn-archief, nr. 107, Brief F. Goedhart aan J. den Uyl, 14 mei 1970.

Loop naar de maan Nixon!

Begin jaren zeventig bloeide de Vietnambeweging als nooit tevoren en kreeg het maatschappelijk verzet tegen de Vietnamoorlog een massaal karakter. De PvdA bleef echter huiverig zich (weer) met de Vietnambeweging te verbinden, zolang deze gedomineerd werd door de PSP en in mindere mate de CPN. Wel bleef de partij de Amerikaanse politiek kritisch bleef volgen, waarbij de toon steeds feller werd. De vredeswil van de VS werd in toenemende mate in twijfel getrokken. In december 1971 betoogde Dankert in de Kamer dat het terugtrekken van de Amerikaanse grondtroepen alleen bedoeld was om de verliescijfers te drukken en niets te maken had met het streven de oorlog te beëindigen. De 'slachtingen' die in Vietnam nog altijd vanuit de lucht plaatsvonden, toonden dat overduidelijk aan, meende hij.⁵¹ Het partijbestuur liet eveneens weten dat de 'hevigste en talrijkste bombardementen van de hele Vietnamoorlog' de betekenis van de aankondiging om de Amerikaanse grondstrijdkrachten terug te trekken aanzienlijk verminderden.⁵² En in de zoveelste open brief aan de Amerikaanse ambassadeur, werd de vietnamiseringspolitiek van president Nixon, 'het tegendeel van een vredespolitiek' genoemd.⁵³

Naast de trage terugtrekking van de Amerikaanse troepen en de bombardementen, vormde ook de erkenning van Noord-Vietnam een discussiepunt. In november 1971 werd er door D'66 en de PvdA een motie ingediend, waarin de regering werd gevraagd om tot volkenrechtelijke erkenning van Noord-Vietnam over te gaan. Namens de PvdA verdedigde Dankert de motie in de Kamer. Hij wees er op dat Zweden, Noorwegen, Denemarken en Zwitserland al tot erkenning waren overgegaan. Nederland zou dit eveneens moeten doen, omdat dit zou kunnen bijdragen aan het tot stand komen van een oplossing van het conflict. Bovendien vormde erkenning een goede basis voor het leveren van (de reeds toegezegde) humanitaire hulp na afloop van de oorlog.⁵⁴ De progressieve partijen moesten op dit punt bakzeil halen, want de motie werd verworpen.

Terwijl velen het geloof reeds hadden verloren in een vreedzame afloop van het conflict, zouden de VS in 1973 toch kans zien een verdrag met Hanoi af te sluiten. Sinds augustus 1969 was er in het geheim onderhandeld met de Noord-Vietnamezen. Eind 1972 kwamen deze besprekingen in een stroomversnelling toen beide kanten tot enige concessies bereid waren. Een definitief akkoord liet evenwel nog even op zich wachten. Op aandringen van de Zuid-Vietnamese regering verlangden de VS op het laatste moment toch weer nieuwe concessies van Hanoi. Noord-Vietnam weigerde hierop in te gaan. Om deze concessies af te dwingen, gaf de in 1972 herkozen Nixon opdracht om eind december zware (kerst)bombardementen op Noord-Vietnam uit te voeren. In januari 1973 besloot Nixon de wensen van Zuid-Vietnam als nog te negeren en kon in Parijs het vredesverdrag ondertekend worden.⁵⁵

51 Handelingen van de Tweede Kamer 1971-1972, Vaststelling begroting buitenlandse zaken, 30 november 1971, 1441.

52 PvdA-archief, Verslagen partijbestuur, 1 oktober 1970-31 maart 1973, Verklaring partijbestuur, 17 februari 1972.

53 PvdA-archief, Verslagen partijbestuur, 1 oktober 1970-31 maart 1973, Brief partijbestuur, 26 april 1972. NB: op 19 mei 1972 stuurden de progressieve partijen alweer een volgende brief met min of meer dezelfde strekking.

54 Handelingen van de Tweede Kamer 1971-1972, Vaststelling begroting buitenlandse zaken, 30 november 1971, 1441.

55 Havenaar, *Van Koude Oorlog naar nieuwe chaos*, 225.

Binnen de PvdA werd met afschuw kennis genomen van de kerstbombardementen van 1972. Den Uyl verklaarde dat Nixon z'n laatste beetje geloofwaardigheid had verspeeld en dat door deze 'terreuraanvallen en desperadopolitiek' zelfs de geloofwaardigheid van de gehele Amerikaanse democratie in het geding was.⁵⁶ In de Tweede Kamer liet Van der Stoep eveneens zijn afkeuring blijken. Hij wilde er geen twijfel over laten bestaan dat de PvdA-fractie de Amerikaanse acties veroordeelde en drong er bij de regering op aan, Washington 'in de meest duidelijke termen' hiervan op de hoogte te stellen. Hij hoopte dat de VS zo snel mogelijk terug zouden keren naar de onderhandelingstafel om het conflict vreedzaam te beëindigen.⁵⁷

Om uiting te geven aan de verontwaardiging over de kerstbombardementen werd er in januari 1973 een demonstratie gehouden. De betoging in Utrecht was de grootste die sinds de Tweede Wereldoorlog in Nederland was gehouden. Er liepen naar schatting zo'n honderdduizend mensen mee, waaronder verschillende politieke kopstukken. Namens de PvdA veroordeelde Kamervoorzitter Anne Vondeling de bombardementen in felle bewoordingen: 'go moon Nixon, ga naar de maan, liever nog, loop naar de maan'. Hij vond het zeer verontrustend dat 'het vrije en democratische Amerika dom en blind geweld gebruikte voor een verloren zaak.' Daarmee was volgens hem niet alleen de menselijkheid en gerechtigheid in het geding, maar tevens de geloofwaardigheid van de westerse democratie.⁵⁸

Besluit

Uit het voorgaande blijkt dat inzake Vietnam de PvdA, in vergelijking met de andere grote politieke partijen, relatief snel een kritische houding innam. Reeds in 1965 constateerde het linkse opinieblad *De Groene Amsterdammer* dat de partij niet meer 'gedwee in de pas van Luns liep', maar was opgeschoven van 'stichtelijke fraseologie naar redelijkheid en menselijkheid'.⁵⁹ Deze opstelling zou de partij niet meer verlaten. Integendeel, de PvdA ging zich in de loop der jaren steeds kritischer uitlaten over het Amerikaanse optreden in Vietnam.

De partij wenste het conflict al snel niet meer alleen in termen van communisme en anticommunisme — het kader van de Koude Oorlog — te catalogiseren. De PvdA had tevens oog voor de politieke en sociaal-economische situatie in Zuid-Vietnam. Het was duidelijk dat de regering in Zuid-Vietnam niet op brede steun van de bevolking kon rekenen en het land in veel opzichten in een deplorabele toestand verkeerde. Een oplossing van het conflict op grond van de akkoorden van Genève (de vorming van een representatieve burgerregering) en de noodzaak van een economisch hulpprogramma vormden dan ook constanten in de opstelling van de partij.

Een andere rode draad in de houding van de sociaal-democraten is de bezorgdheid over de geweldsescalatie. Vanaf het begin was men verontrust over het aanwenden van het Amerikaanse militaire potentieel. De partij was ervan overtuigd dat het con-

56 Van Eekert, e. a., ed., *Johnson moordenaar.*, 129.

57 Handelingen van de Tweede Kamer, 1971-1972, Vietnamdebat, 20 december 1972.

58 PvdA-archief, Stukken partijbestuur 1972-1973, Speech Vondeling Vietnamdemonstratie, 6 januari 1973 te Utrecht.

59 I. de Jong, 'De PvdA en Vietnam', *De Groene Amsterdammer*, 23 oktober 1965, 3.

flict nimmer met militaire middelen beslecht zou kunnen worden. Bovendien berokkende de geweldsescalatie het westen, en meer in het bijzonder de VS, veel schade. De geloofwaardigheid van de VS kwam erdoor steeds meer in het geding en het Amerikaanse optreden vormde een bedreiging voor de ontspanning elders in de wereld. De toon die de partij aansloeg om het militaire geweld te veroordelen werd ook steeds feller. In 1965 werd nog in neutrale bewoordingen gehoopt op 'een staakt-het-vuren', terwijl in 1972 Den Uyl de Amerikaanse bombardementen als 'terreuraanvallen en desperadopolitiek' bestempelde en Vondeling meende dat Nixon 'naar de maan kon lopen'.

De kritische standpuntbepaling van de partij kwam — anders dan wellicht uit bovenstaande blijkt — echter niet zonder slag of stoot tot stand. Inzake de Vietnamoorlog had de partij te maken met een aantal spanningsvelden die het vaak niet makkelijk maakte de ontwikkelingen in Vietnam eenduidig te interpreteren. Het belangrijkste spanningsveld was natuurlijk de waardering van de Amerikaanse politiek. De VS hadden aan het eind van de Tweede Wereldoorlog ons land bevrijd en konden daarom op veel goodwill rekenen in de Nederlandse samenleving. Daarbij had de oorlog de onhoudbaarheid van het pacifisme van de SDAP — het gebroken geweer — aangetoond en duidelijk gemaakt dat de democratie soms gewapenderhand verdedigd moest worden. Ten slotte waren de VS als enige in staat de gevoolde Russische dreiging te weerstaan. Of anders gezegd, Nederland was in het bipolaire klimaat van de Koude Oorlog voor z'n verdediging volledig afhankelijk van de Amerikanen.

Voor de oudere garde binnen de partij, met name de groep-Goedhart, vormde deze lessen van de Tweede Wereldoorlog een leidraad om de gebeurtenissen in Vietnam te beoordelen. Of in de woorden van Piet Dankert: 'the old-line socialists who remember Word War II judge current issues in terms of the lessons of that experience.'⁶⁰ De groep-Goedhart wilde dan ook van geen kritiek op de Amerikanen weten. De VS stredden in Vietnam immers voor een goede zaak, te weten de strijd tegen het communisme. De PvdA had zich altijd fel anticommunistisch opgesteld en de strijd tegen het communisme kon binnen de PvdA tot ver in de jaren zestig dan ook op genoeg draagvlak rekenen. Daarbij kon in de ogen van Goedhart cum suis het westen het zich niet permitteren dat onze belangrijkste bondgenoot en 'enige krachtbron in de vrije wereld' werd beschadigd. De verkrampte reactie van de rechtervleugel had ook te maken met de vrees voor een verbinding van de Vietnamoorlog met de NAVO-discussie binnen de partij.⁶¹ De groep-Goedhart was bang dat een groeiende afkeer van de Amerikaanse politiek gevolgen zou hebben voor de Atlantische oriëntatie van de partij.

De Amerikaanse politiek in Vietnam kon daarentegen ook vanuit een ander perspectief worden benaderd. Namelijk, het gezichtspunt dat oorlog veel ellende, onnodig

60 National Archives USA, Central Foreign Policy Files, box 2806, Memorandum (verslag van gesprek met P. Dankert), 28 januari 1966.

61 Binnen de PvdA stond het Nederlandse NAVO-lidmaatschap vanaf 1966 ter discussie. De opvatting dat Nederland niet met dictaturen (Portugal en Griekenland) in het bondgenootschap mocht samenwerken, kreeg steeds meer aanhang. De gedachte was of de dictaturen eruit, of Nederland eruit.

leed, (onschuldige) slachtoffers, vervolging, etc met zich meebrengt. Dat was een geheel andere les die uit de Tweede Wereldoorlog kon worden getrokken. De oorlog in Vietnam demonstreerde dat de Amerikaanse machtspolitiek — de VS als beschermer van de vrije wereld — ook zeer kwalijke kanten in zich droeg. Op de Nederlandse televisie waren immers dagelijks de verschrikkingen van de oorlog en het menselijk leed in Vietnam te aanschouwen. Of zoals Ruygers het verwoordde: 'de rotzooi van Vietnam wordt elke dag via de televisie de huiskamers ingebracht'.⁶²

De PvdA wist zich met dit spanningsveld in de eerste jaren van het conflict niet erg goed raad en stond ambivalent tegenover het Amerikaanse optreden. De partij werd heen en weer geslingerd tussen bondgenootschappelijke solidariteit en anti-communisme aan de ene kant en de weerzin tegen de militaire interventie en de vrees voor de uitzichtloosheid daarvan aan de andere kant. De PvdA zou uit deze spagaat worden verlost indien de VS erin slaagde een politieke oplossing voor het conflict te vinden en dat was dan ook wat de partij niet naliet te benadrukken. In de loop van de jaren ging de verontrusting over de geweldsescalatie en de twijfel aan de wil van de VS om het conflict via de onderhandelingstafel te beëindigen steeds meer overheersen en zou de partij zich steeds kritischer opstellen.

De PvdA worstelde ook met de vraag op welke wijze zij helder uiting kon geven aan haar kritische houding zonder zich zelf daarbij in de vingers te snijden. Dit dilemma werd onder meer zichtbaar bij de opstelling van de partij ten aanzien van de Vietnam-beweging. Onder invloed van Nieuw Links werd een opening gecreëerd voor buitenparlementaire actiegroepen en nieuwe sociale bewegingen. Volgens Nieuw Links was de PvdA teveel een 'staatspartij' en te weinig een 'actiepartij' geworden en moest er aansluiting worden gezocht bij (thema's van) het buitenparlementaire activisme. Dit streven kon echter niet verhullen dat er een spanning bleef bestaan tussen 'bestokers en bestuurders'.⁶³ De PvdA, Nieuw Links inclusief, wilde wel ruimte voor het activisme maken maar onderstreepte tegelijkertijd dat de vertegenwoordigende democratie voor de PvdA het voertuig bleef van maatschappelijke hervormingen. Den Uyl zou dit later nog eens benadrukken in zijn vermaarde artikel 'de smalle marge van de democratische politiek'.

De uitkomst van deze tweestrijd inzake Vietnam was dat de partij slechts bereid was zich met de Vietnambeweging te verbinden als het ook haar stempel — lees matiging van standpunten en optreden — kon drukken op de beweging. Had de partij geen greep op de beweging, werd samenwerking afgewezen. Zo wilde de PvdA niet vereenzelvigd worden met de relletjes van de actiegroep-Vietnam, de radicale standpunten van de PSP en al helemaal niet met die van de CPN. Het wantrouwen jegens deze partijen was daarvoor te groot. Slechts met het gematigde comité-Vietnam van Piet Nak wilde de partij een verbinding aangaan. Toen deze beweging weer dreigde te radicaliseren, koos de PvdA eieren voor haar geld.

62 G. Ruygers. 'De PvdA en de rotzooi van Vietnam', *Opinie*, II (1966) xiv, 3.

63 F. Becker, 'De jaren 1970-1994' in: M. Brinkman, M. de Keizer, M. van Rossem, ed., *Honderd jaar sociaal-democratie in Nederland, 1894-1994* (Amsterdam, 1994) 241.

Bij het uitdragen van haar kritische standpunt zat de PvdA ook gevangen tussen de polarisatiestrategie enerzijds en de wens regeringsverantwoordelijkheid te dragen anderzijds. Vanaf 1966 was het creëren van duidelijkheid in de Nederlandse politiek het parool in de partij. De gedachte was dat dit het beste kon geschieden door programmatisch een ruk naar links te maken en een herkenbare progressieve identiteit te ontwikkelen. De Vietnamoorlog was natuurlijk een geschikte kwestie om zich van de meest progressieve zijde te laten zien. Aan de andere kant bleef de PvdA zich ook een 'natuurlijke regeringspartij' voelen: het streven was erop gericht regeringsverantwoordelijkheid te dragen. Door de machtige positie van de confessionele partijen, de KVP in het bijzonder, kon de PvdA zich daarom programmatisch niet te ver van hen verwijderen zonder bij voorbaat gedoemd te zijn tot de oppositiebanken.

Een heldere keuze voor of harde oppositie of het in de buurt blijven van de confessionele partijen heeft de PvdA niet kunnen maken. Hoewel de toon begin jaren zeventig wel steeds feller werd, stelde de partij zich kritisch op zonder al teveel te radicaliseren. De partij waakte er zorgvuldig voor ook in de Kamer geen coalitie met de PSP of de CPN te vormen. Het veelal behoedzame optreden in de Kamer illustreert dat de partij zich niet al te ver van de KVP wenste te verwijderen. Buiten de Kamer genoot de partij wel meer vrijheid om op openhartige wijze een kritisch geluid te ventileren. Het was vooral het partijbestuur dat door middel van verklaringen en brieven de positie van de partij ten opzichte van de confessionelen wilde markeren. Zo bezien kwam voor de PvdA de polarisatie inzake Vietnam feitelijk neer op het veelvuldig brieven schrijven aan de Amerikaanse ambassadeur. Met het oog op mogelijke regeringsdeelname was dat blijkbaar de meest veilige manier om de volgende politiek van Luns te tackelen.

Dimensies van onafhankelijkheid: de Surinaamse ervaring

PETER MEEL

- H. Breeveld, *Jopie Pengel 1916-1970. Leven en werk van een Surinaamse politicus. Biografie* (Schoorl: Conserve, 2000, 501 blz., ISBN 90 5429 101 X).
- J. Jansen van Galen, *Het Suriname-syndroom. De PvdA tussen Den Haag en Paramaribo* (Amsterdam: Bert Bakker, Wiardi Beekman Stichting, 2001, 196 blz., ISBN 90 351 2279 8).
- J. Jansen van Galen, met medewerking van J. A. Jansen, *Hetenachtsdroom. Suriname, erfenis van de slavernij* (Amsterdam, Antwerpen: Contact, 2000, 367 blz., ISBN 90 254 1209 2).
- M. van Kessel, H. van der Vlist, *Tussen twee huizen. Het leven van de Surinaamse Nederlander Jan Veldema* (Schoorl: Conserve, 2001, 233 blz., ISBN 90 5429 1427).
- G. Oostindie, I. Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden. Het Nederlandse dekolonisatiebeleid in de Caraïben, 1940-2000, I, 1940-1954, II, 1954-1975, III, 1975-2000* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001, 1575 blz., ISBN 90 5356 467 5).
- R. Tjin, met medewerking van C. Buma, J. Reichart, *Suriname Onafhankelijk - 25 november 1975. Srefidensi sranan = Suriname Free - 25 November 1975* (Amsterdam: KIT Publishers, 2000, 62 blz., ISBN 90 6832 199 4).
- J. Trommelen, *Dwars door Suriname. Drie Guyana's in een tegendraads portret* (Amsterdam: Arena, 2000, 192 blz., ISBN 90 6974 386 9).

De 25ste verjaardag van de onafhankelijkheid van Suriname, op 25 november 2000, werd sober gevierd. Met de bodem van de schatkist in zicht koos de regering-Venetiaan ervoor de soevereiniteitsoverdracht ingetogen te herdenken. In een bijzondere vergadering van de Nationale Assemblee stonden politici stil bij de geboorte van de Surinaamse republiek. Uit de regio waren als gast aanwezig premier Miguel Pourier van de Nederlandse Antillen, premier Sam Hinds van Guyana en president Hugo Chavez van Venezuela. Namens Nederland woonden vice-premier Els Borst en Tweede Kamer-voorzitter Jeltje van Nieuwenhoven de plechtigheid bij. Na de vergadering van de Assemblee stonden een parade, een défilé van de gewapende machten en een receptie in het presidentieel paleis op het programma. Maar liefst 102 mensen werden gedecoreerd, onder wie Henck Arron, de politicus die Suriname in 1975 naar de onafhankelijkheid leidde. De bevolking vierde het jubileum met optochten en feesten.¹

Hoewel de *bigi yari* (het kroonjaar) van de onafhankelijkheid dus allerminst onopgemerkt voorbijging, vielen de feestelijkheden in het niet vergeleken bij de luister die de soevereiniteits-overdracht in 1975 werd bijgezet. Hoe de Surinaamse bevolking deze bijzondere dag beleefde, wordt duidelijk uit het fotoboek dat ter gelegenheid van het recente jubileum verscheen. Voor dit tweetalige werk, getiteld *Suriname Onafhankelijk - 25 november 1975*, selecteerde fotograaf Roy Tjin opnamen die hij op de bewuste dag maakte en die een rijk geschakeerd beeld geven van de feestelijkheden die de proclamatie van de onafhankelijke staat begeleidden. De foto's krijgen een extra dimensie door de terugblikken van toenmalige getuigen die erbij zijn afgedrukt, korte impressies van hoofdrolspelers als Arron, Jagernath Lachmon en Eddy Bruma, maar ook van kunstenaars, schrijvers, journalisten en andere Surinamers.

Men kan alleen maar bewondering hebben voor het werk van de fotograaf, die met zorg zijn

¹ *De Ware Tijd*, 25 en 27 november 2000.